

рэсурсаў, якія змагла прадаставіць мова патрэбнасцям выражэння навуковых паняццяў.

ЛІТАРАТУРА

1. Дзятко Д. В. Беларуская матэматычная тэрміналогія: ста-наўленне, структура, функцыянаванне. Мінск: БДПУ, 2009. 192 с.

2. Беларуская навуковая тэрміналогія. Вып. 8. Слоўнік лясных тэрмінаў. Менск: ІнБелКульт, 1926. 79 с.

УДК 821.161.3-1'373.612.2

В. У. Русак, заг. кафедры, канд. філал. навук
(БДГУ, г. Мінск)

ЧАСЦІНАМОЎНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ МЕТАФАР У ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ»

Сярод выяўленчых сродкаў паэтычнай мовы Якуба Коласа самым прадуктыўным з'яўляецца метафара. Класіфікацыя метафар ажыццяўляецца па розных крытэрыях, адзін з якіх улічвае часцінамоўную прыналежнасць.

У цесным перапляценні метафар найчасцей у паэме Якуба Коласа сустракаюцца дзеяслоўныя метафары. Напрыклад: *елкі <...> таемна з хвоймі шапталісь; жыта збажынкi <...> людзям радасна смяюцца; цені страшна і маўкліва <...> затанцуюць; прачнуўся лес ад бразгатання; у вокны дождж буйны зазвоніць*. Пры гэтым найбольш частотнымі з'яўляюцца тыя дзеяслоўныя метафары, дзякуючы якім фарміруецца прыём увасаблення. Уласціваасці чалавека ў паэтычным кантэксце Якуба Коласа пераносяцца:

– на неадушаўлёныя прыродныя аб'екты: *зашэпчуць краскі між сабою; дзярэўцы пышна красавалі, на свет вясёла пазіралі; зямельцы неба ўсміхнецца; старыя хвоі і яліны <...> глядзелі хораша, любоўна; ные жоўценькі пясочак; луг бубніць таемна, глуха; палыселі касагоры; крыніца <...> у старых карчах загаманіла;*

– на жывёл, птушак, насякомых: *пташкі голасна і здольна смяюцца мілым шчабятаннем; тут пчолка ў вуллях гаманіла; пчолы спяваюць хорам; парасяткі <...> ўсяму дзівілісь несканчона;*

– на з'явы прыроды: *ветрык з каласкамі вядзе прыемную размову; снягі ўжо раставалі і дружна ў полі балбаталі; агонь сярдуе; мароз <...> адзін па лесе пахаджае;*

– на прадметы быту: *гуменца, крытае саломай, ад доўгіх часаў пасівела; звон аб прыпек скавародны <...> спяваў ім песню святою; збаны, гаршкі між іх тулілісь, і тры цабэркі там стаялі і чарады*

свае **чакалі**; з ім **падсмейваюцца** колы; **азнаў** тут бедны човен гора; **глядзеў** хлеў гэты старычнай; **косы свішчуць і смяюцца**.

У асобных выпадках дзеслоўныя метафары дазваляюць асэнсаваць адцягненныя паняцці (думкі, пачуцці, перажыванні, эмоцыі) у якасці аб'ектаў матэрыяльнага свету: **мыслі вандравалі**; сюды бяда **пананаўзала і гэтак прыкра назірала**; потым злосць яго **астыла**; і доўга сыпалісь **праклёны, пакуль Міхал свой гнеў не выліў**.

Названы тып метафар у коласаўскім творы значна пашыраецца за кошт дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў, ужытых у пераносным значэнні: **старасць, неўзаметкі падкраўшыць** злодзеям срэдзь ночы, <...> **змыкае вочы**; **елка ў пары з хваіною, абняўшыць** цесна над вадою; **гудуць пакрыўджаныя** пчолкі; **лес <...> стаіць**, як амярцвелы, **башлык надзеўшы чысты, белы** (старасць, елкі і хвоі, лес, пчолы набываюць чалавечыя рысы); **Міхал ступіў на двор кватэры з душою, згрызенай без меры** (душа асэнсоўваецца ў якасці матэрыяльнага аб'екта).

І дзясловы, і дзеепрыслоўі, якія пакладзены ў аснову метафары, могуць быць як адзіночнымі, так і з залежнымі словамі. Дастаткова частотныя ў аналізуемай паэме пераходныя дзясловы-метафары: **гэты ветрык дураслівы траве злёнай чэша грывы**; у агародзе **мак чырвоны <...> ткаў прыўдалыя вяночкі**; **рве рачулка свае пумы**; зіма і тут **збірала клумкі**; **мароз <...> скаваў і рэчкі, і азёры**; **мароз бярозе белай тчэ ўбранне**; **лёд <...> вартуе ходы ўсе і гоны**; на ніцях **белай павуціны прывозяць восень павучкі**; **мароз <...> рукі ціха ўздыме**. Шматлікія спалучэнні дзясловаў з прамымі дапаўненнямі, на нашу думку, робяць метафарычныя вобразы больш насычанымі, шматмернымі.

Сярод субстантыўных (назоўнікавых) метафар у паэме «Новая зямля» сустракаюцца як адна-, так і двухкампанентныя. Значэнне метафар, якія ўзнікаюць на базе аднаго назоўніка (уласна назоўнікавых метафар), па назіраннях В.Д. Старычонка, «выяўляецца ў пэўнай маўленчай сітуацыі, шматлікіх сувязях слова з іншымі кампанентамі метафарычнага кантэксту» [1, с. 133]: **Сняжынкі жвавыя гуляюць, садок і дворык засцілаюць бялюткім, чыстым палаценцам**; **У новых хутрах вербы, клёны, і ўсюды чыста, бель такая**; **Зямлі не чуеш пад сабою і ловіш белы пух рукою**; **Застылі рэчкі, азярыны пад гнётам белай кажурны** (у паэтычным кантэксте Коласа назоўнікі **палаценца, хутра, пух** набываюць метафарычнае значэнне 'снег', назоўнік **кажурына** мае значэнне 'лёд').

Пераважаюць у «Новай зямлі» двухкампанентныя назоўнікавыя метафары – спалучэнні двух слоў, адно з якіх ужываецца ў

метафарычным значэнні, а другое – у прамым. Найбольш пашыраны генетыўныя метафары – канструкцыі з родным склонам, у якіх на першым месцы ў назоўным склоне змяшчаецца галоўны вобразна-сэнсавы фокус метафары, а на другім – тэма словазлучэння: *крылы сонца, лавы жыта, завеса хмарак, дарога жыцця*. Генетыўная метафара прадстаўлена ў разнастайных паводле паняццёвай класіфікацыі метафарычных мадэлях:

– антрапаморфнай (заснаваная на прадстаўленні навакольнай рэчаіснасці ў асацыятыўнай сувязі з чалавечымі формамі і якасцямі): *спеў збажынак, валасы стрэхаў, жалбы ветру, зрэнкі зацьмення, жал песні, заміранне струн, твар неба, твар восені, смех васілёчкаў, песні палёў, вочкі даляў*;

– артэфактнай (у якасці адсылачных вобразаў выступаюць аб'екты, створаныя чалавекам – артэфакты): *сцяна галін, пялёнка смугі, шоўк травінак, шоўк нябёс, абрус неба, люстра водаў, струны цішы, сетка лісця, абрусы грэчак, пазалота сонца, сетка сняжынак*;

– натураморфнай (прадстаўляе з'явы ў асацыятыўнай сувязі з жывой і нежывой прыродай): *павуціна страху, багны нябёсаў, хвалі часу, ноч нябыту, агонь і жар пакуты, мора зыкаў, кветкі жыцця, мора збожжжа, пажар злосці, лёд жыцця*.

У асобных выпадках двухкампанентныя назоўнікавыя метафары складаюцца з метафарычнага назоўніка і адноснага прыметніка: *ковы ледзяныя, скрэпы ледзяныя, людская хваля, хвалі травяныя*. Такія канструкцыі, на думку В.Д. Старычонка, выступаюць сінонімамі да генетыўных метафар і легка ў іх трансфармуюцца [1, с. 135].

Зафіксаваны ў паэме «Новая зямля» прыметнікавыя метафары, якія ў навуковай літаратуры называюцца таксама метафарамі-эпітэтамі ці метафарычнымі эпітэтамі [2, с. 460], паколькі яны з'яўляюцца вынікам узаемадзеяння тропай: метафара «накладваецца» на эпітэт: *ласкавы ветрык, амярцелыя даліны, сцежачка сляная, кучаравыя снапчкі, хвалькі жсавыя, дарожкі адзінокія, лес вясёлы, лес безгалосны, каса гаваркая, вечар гутарлівы, лес пануры, сняжынкi жсавыя, луг бязмоўны*.

Заслугоўваюць увагі і прыслоўныя метафары. Як правіла, у стварэнні такіх метафар у коласаўскім творы прымаюць удзел якасныя прыслоўі, якія прыпісваюць аб'ектам жывой і нежывой прыроды чалавечыя ўласцівасці: *прыветна скрыпнулі вароты, дрыжыць агенчык сіратліва, лес глядзіць гаротна, лес набожна стаіць, комінак гаротна над дахам высіўся маркотна, гуменца смутна пазірала, вецер жаласна спявае, шугала польмя праворна*,

цьма сярдзіта схісянецца, **прыветна** вокны пазіраюць, глушэц <...> рассеўся **важна** і балбоча, мароз <...> ідзе **сярдзіта**, глядзіць **пакоша-луг гаротна**, глядзіць **прыветна** дзянёк зрання, сярпок скрыгоча **прагавіта**.

Такім чынам, у паэме Якуба Коласа «Новая зямля» сустракаюцца метафары разнастайнай часцінамоўнай прыналежнасці. Найбольш распаўсюджанымі з'яўляюцца дзеяслоўныя метафары; сярод назоўнікавых найбольш частотнымі выступаюць генетыўныя; прадстаўлены метафары-прыметнікі і метафарычныя прыслоўі.

ЛІТАРАТУРА

1. Старычонак В. Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў. Мінск: Выд-ва БДПУ. 2007. 175 с.

2. Левин Ю.А. Структура русской метафоры / Ю. А. Левин // Избранные труды. Поэтика. Семиотика. М: Языки русской культуры. 1998. С. 457–463.

УДК 811.161.3

В.І. Самахавец, выкладчык кафедры беларускай філалогіі
(БДГУ, г. Мінск)

АДСЫЛАЧНАЯ ПАРАМЕТРЫЗАЦЫЯ Ў БЕЛАРУСКІХ ІНКАРПАРАВАННЫХ СЛОЎНІКАХ

У лексікаграфіі адсылкі з'яўляюцца дастаткова важным элементам метаструктуры слоўнікаў. Як правіла, яны выкарыстоўваюцца для ўстанаўлення ўзаемасувязі паміж першасным (самастойным) слоўнікавым артыкулам і звязанымі з ім залежнымі (несамастойнымі) слоўнікавымі артыкуламі:

ПАДАБАЌЦА, -аюся, -аешся, -аецца; *незак.*, *каму*. Быць даспадобы, выклікаць сімпатыю да сябе. || *зак.* **спадабаЌца**, -аюся, -аешся, -аецца і **упадабаЌца**, -аюся, -аешся, -аецца (разм.).

УПАДАБАЌЦА *гл.* падабацца [1].

Прынята лічыць, што адсылачная параметрызацыя выконвае некалькі дастаткова істотных лексікаграфічных функцый:

а) тлумачэнне тэрмінаў і паняццяў: калі азначэнне ўключае спецыялізаваныя або складаныя тэрміны, адсылкі могуць паказаць на іншыя тэрміны з больш простымі або базавымі тлумачэннямі, дапамагаючы карыстальніку слоўніка лепш зразумець сэнс;

б) сувязь паняццяў: адсылкі могуць паказваць на звязаныя або блізкія паняцці, якія могуць быць цікавымі карыстальніку; гэта садзейнічае больш глыбокаму разуменню кантэксту і звязаных тэм;